

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.27>

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРА ТА БОРЖНИКА В МЕЖАХ КОНСТРУКЦІЇ ДОВІРЧОЇ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Анастасія Рябчинська

аспірантка кафедри цивільного та трудового права

Юридичного інституту

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-7727-8559

Анотація. У статті досліджується актуальна проблема забезпечення балансу інтересів кредитора (довірчого власника) та боржника (довірчого засновника) у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності. Застосування методів аналізу та синтезу дало змогу автору висвітлити недоліки національного цивільного законодавства, що регулює право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. За допомогою порівняльного методу автору вдалося висловити власні пропозиції щодо вдосконалення окремих норм Цивільного Кодексу України з урахуванням положень законодавства зарубіжних країн. Обґрунтовується необхідність забезпечення інтересів боржника як слабкої сторони у правовідносинах забезпечувальної передачі власності, яка не здатна задовольнити власний майновий інтерес у вигляді повернення переданого в довірчу власність майна в разі порушення довірчим власником умов договору, яким встановлено фідуціарну передачу права власності.

Ключові слова: довірча забезпечувальна власність, довірчий власник, боржник, майновий інтерес, боржник, довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, об'єкт довірчої власності.

THE PROBLEM OF BALANCING THE CREDITORS AND DEBTORS' INTERESTS WITHIN FIDUCIA FOR SECURITY PURPOSES LEGAL CONSTRACTION

Anastasia Riabchynska

Postgraduate at the Department of Civil and Labour Law

Law Institute

of the Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-7727-8559

Abstract. The urgent problem of ensuring the balancing of interests between creditor (fiduciar) and debtor (fiducia founder) within legal relationship of fiducia for security purposes is investigated in the article. The application of analysis and synthesis methods allowed the author to highlight the shortcomings of national civil law governing the right of fiducia ownership as a means of ensuring the fulfillment of the obligation. The using comparative method helps the author to express her own suggestion for improving certain provisions of the Civil Code of Ukraine, taking into account the provisions of foreign legislation. The necessity of securing the interests of the debtor as a weak party in the fiduciary transfer of ownership relationships who is not able to satisfy her own proprietary interest to property transferred to fiduciary ownership as a returning of such property in case of violation of fiducia contract terms by the fiduciar is substantiated in the article.

Key words: fiduciary ownership for security purposes, fiduciar, debtor, proprietary interest, fiduciary ownership as a means of ensuring the fulfillment of the obligation, fiduciary ownership object.

PROBLEM ZAPEWNIENIA RÓWNOWAGI INTERESÓW WIERZycIELA I DŁUŻNIKA W RAMACH KONSTRUKCJI POWIERNICZEJ WŁASNOŚCI ZABEZPIECZAJĄCEJ

Anastasiia Riabchynska

aspirantka Wydziału Prawa Cywilnego i Prawa Pracy

Institutu Prawa

Uczelni publicznej „Kijowski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny im. Wadyma Hetmana” (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-7727-8559

Adnotacja. Artykuł bada aktualny problem zapewnienia równowagi interesów wierzyciela (właściciela powierniczego) i dłużnika (założyciela powierniczego) w stosunkach prawnych powierniczej własności zabezpieczającej. Zastosowanie metod analizy i syntezy pozwoliło autorowi na podkreślenie braków krajowego prawa cywilnego regulującego prawo własności powierniczej jako sposób egzekwowania zobowiązania. Za pomocą metody porównawczej autorowi udało się wyrazić własne propozycje poprawy niektórych przepisów Kodeksu Cywilnego Ukrainy, biorąc pod uwagę przepisy prawa krajów obcych. Uzasadniono konieczność zabezpieczenia interesów dłużnika jako słabej strony w stosunkach prawnych zabezpieczającego przeniesienia własności, która nie jest w stanie zaspokoić swojego interesu majątkowego w postaci zwrotu majątku przeniesionego na własność powierniczą w przypadku naruszenia przez powiernika warunków Umowy, które ustanowiły fiducyjne przeniesienie własności.

Słowa kluczowe: powiernicza własność zabezpieczająca, właściciel powierniczy, dłużnik, interes majątkowy, dłużnik, powiernicza własność jako sposób zabezpieczenia wykonania zobowiązania, przedmiot własności powierniczej.

Вступ. Окремі аспекти проблеми забезпечення балансу інтересів довірчого власника та боржника в межах конструкції забезпечувального права власності досліджувалися в зарубіжних доктринальних джерелах. Ад'юнкт – професор комерційного права юридичної школи Даремського університету О. Аксели (Orkun Akseli) та професор англійського права Кембриджського університету Л. Гуліфер (Louise Gullifer) розглянули проблему забезпечення інтересу боржника у правовідносинах забезпечувального права власності Німеччини крізь призму «надмірного забезпечення» (Übersicherung). Своєю чергою французький вчений А. Бюро зазначив щодо захисту інтересів боржника лише за допомогою позову про відшкодування збитків до довірчого власника в разі укладення останнім угоди про відчуження забезпечувального майна з третіми особами, яка є дійсною навіть за умови, коли таке укладення порушує зобов'язання довірчого власника перед боржником за фідучіарним договором. Різні підходи щодо виявлення слабкої сторони у правовідносинах фідучіарної передачі права власності висловлювалися російськими вченими, зокрема Л.А. Бірюковою, П.В. Хлюстовим. У вітчизняній цивільно-правовій доктрині зазначена проблема має місце в дослідженнях Р.А. Майданика, К.Ю. Іванової. Мета статті полягає в дослідженні проблеми забезпечення балансу інтересів довірчого власника та боржника в юридичній конструкції довірчої забезпечувальної власності за цивільним законодавством України.

Основна частина. Серед основних завдань дослідження варто виокремити: вивчення наявних у доктринальній літературі наукових підходів вітчизняних та зарубіжних учених, в яких розкриваються окремі аспекти проблеми захисту інтересів боржника за договором про фідучіарну передачу права власності; аналіз цивільного законодавства зарубіжних країн, зокрема Франції, Німеччини, Румунії, а також національного цивільного законодавства, що передбачають здійснення права довірчої забезпечувальної власності; виявлення недоліків законодавчих положень Цивільного кодексу України, що регулюють право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання; висловлення автором власних пропозицій та рекомендацій щодо усунення зазначених недоліків. Під час дослідження використовувалися загальнонаукові методи дослідження та методи емпіричного пізнання: метод аналізу надав автору змогу дослідити визначення «слабкої сторони договірної зобов'язання» в доктринальних джерелах та судовій практиці; застосування дедуктивного методу дало змогу на підставі визначення «слабкої сторони» виявити ознаки, які свідчать про те, що у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності такою стороною є боржник; за допомогою методу порівняння автор дійшла висновку про складність для боржника, у разі порушення умов фідучіарного договору довірчим власником, задовольнити власний інтерес, на який він розраховував, встановлюючи забезпечувальну власність – повернути наданий довірчому власнику речово-правовий титул на забезпечувальне майно, на відміну від кредитора, який може задовольнити свій майновий інтерес за будь-яких обставин – як шляхом відчуження об'єкта довірчої власності, так і за рахунок отримання його у повну необмежену власність без обмежень на користування та розпорядження; застосування методів аналізу та синтезу дало змогу автору виявити недоліки положень Цивільного Кодексу України, що регулюють право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання; висловити пропозиції щодо удосконалення національного цивільного законодавства з урахуванням досвіду іноземних країн вдалося завдяки застосуванню методів аналогії та порівняння.

Гарантування балансу інтересів сторін набуває особливого значення у правовідношенні забезпечення виконання кредитних зобов'язань, в яких слабкою стороною зазвичай визнається боржник. Так, у судовій практиці щодо споживчого кредиту зазначається, що участь у договорі про споживчий кредит звужує дію принципів рівності учасників цивільно-правових відносин і свободи договору та потребує особливого правового захисту споживача як слабкої сторони в зазначених правовідносинах. Про обмеження фундаментального принципу свободи договору передбаченими п. 3 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) критеріями справедливості, добросовісності, пропорційності та розумності йдеться в рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013: «...умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається слабкою стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності» (абз. 8 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013).

У зарубіжній доктринальній літературі існує думка про недоцільність розглядати захист слабкої сторони в договорі як виняток із принципу формальної рівності – російський вчений О.В. Ульянов зазначену позицію пояснює відмінністю принципів юридичної рівності в цивільному праві та рівноправності сторін договірної зобов'язання. Підтримуючи твердження німецького цивіліста Ф.К. Савінї про те, що сторони в зобов'язанні не є рівними між собою, автор наполягає, що слабка з економічної точки зору сторона є суб'єктом цивільних договірних правовідносин, а не суб'єктом цивільного права, при цьому «економічно слабка сторона не наділена правоздатністю, відмінною від правоздатності економічно сильної сторони». На думку науковця, слабкою стороною в договорі є та сторона, в порушення інтересів якої допущений дисбаланс щодо обсягу прав, обов'язків і відповідальності за договором на користь іншої сторони, що призводить до неможливості досягнення мети (каузи) договору; така «слабкість» зумовлена неможливістю реалізації її інтересів унаслідок недосягнення мети відповідного договору (Ульянов, 2013: 116, 118).

Як підкреслюють М.І. Брагінський та В.В. Вітрянський, учасники майнового обороту, які вступають у договірні відносини, за різноманітних обставин наділені відмінними засобами та можливостями впливу на формування зобов'язання, забезпечення його виконання тощо. Іноді такі відмінності досягають ступеня «непорівнянності», коли один учасник договору не наділений жодними можливостями щодо здійснення впливу на контрагента в межах договірної зобов'язання, та, навпаки, інша сторона, маючи усі реальні можливості, вправі диктувати контрагенту за договором власну волю. Завдання цивільного права полягає

у «вирівнюванні» учасників майнового обороту шляхом встановлення для слабкої сторони зобов'язання додаткових особливих умов участі в договірних відносинах (Брагинский, Витрянский, 2001: 451).

На думку російської дослідниці Л.А. Бірюкової, угоду фідучіарної передачі права власності варто розглядати як певну гарантію справедливості та реальної змоги захистити права кредитора, який є слабкою стороною в зазначених правовідносинах, адже, виконавши своє зобов'язання, він ризикує не отримати належний йому еквівалент. На відміну від кредитора, боржник перебуває у досить вигідному становищі, бо він отримав прибуток у тому чи іншому вигляді без здійснення зі свого боку жодних витрат. Автор наголошує на обмеженості (а іноді й взагалі неможливості) стягнення кредитором боргу та збитків на підставі судового рішення з огляду на відсутність у нього необхідного для відшкодування майна (Бірюкова, 2000: 202–203).

Важко погодитися з науковою позицією про те, що саме кредитор є слабкою стороною у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності: по-перше, набуваючи речово-правовий титул (право довірчої власності) на забезпечувальне майно, кредитор (довірчий власник) стає єдиним юридичним власником об'єкта довірчої власності. А це означає, що в разі невиконання боржником основного боргового зобов'язання на користь кредитора, останній вправі звернути стягнення на нього без необхідності вдаватися до судових затяжних процедур, незалежно від того, в кого знаходиться майно в користуванні та фактичному володінні; по-друге, крім звернення стягнення шляхом продажу третій особі – покупцеві, договір про встановлення довірчої забезпечувальної власності може передбачати право довірчого власника отримати об'єкт довірчої власності у власність без обмежень на користування та розпорядження в рахунок виконання основного боргового зобов'язання боржника (ч. 6 ст. 597-8 ЦК України). Зазначене свідчить про можливість задоволення майнових інтересів кредитора шляхом набуття ним повного права власності на забезпечувальне майно, при цьому вартість такого майна згідно із ЦК України не обмежується сумою боргового основного зобов'язання; по-третє, порушення довірчим власником порядку звернення стягнення, визначеного в договорі про встановлення довірчої власності, зокрема неповідомлення довірчим власником боржника (довірчого засновника) про свій намір відчужити об'єкт довірчої власності третій особі – покупцеві, призводить до виникнення в нього лише обов'язку відшкодувати завдані збитки (ч. 1 ст. 597-8 ЦК України). У контексті викладеного заслуговує на підтримку твердження К.Ю. Іванової щодо створення за такою нормою підґрунтя для зловживання з боку кредитора та порушення балансу інтересів кредитора і боржника з огляду на те, що останньому буде вкрай важко довести наявність у нього завданих таким неповідомленням збитків. Дослідниця акцентує на неможливості задоволення інтересу боржника щодо повернення колишнього майна навіть за умови задоволення його вимоги про відшкодування збитків; по-четверте, кредитодавцем за кредитними зобов'язаннями та, відповідно, довірчим власником у забезпечувальних правовідносинах виступає фінансова установа, зокрема банк, яка є професійним учасником ринку, що здійснює управління власними ризиками, і апriori є економічно сильнішою стороною, ніж боржник – фізична особа чи суб'єкт господарювання; по-п'яте, викуп земельної ділянки, яка є об'єктом довірчої власності, для суспільних потреб у порядку, встановленому Законом «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», передбачає укладення між довірчим власником та органом виконавчої влади (органом місцевого самоврядування) договору купівлі-продажу об'єкта довірчої власності, який вважається укладеним із моменту його нотаріального посвідчення. Зі змісту ч. 1 ст. 5 випливає, що викупна ціна об'єкта довірчої власності включає визначену на підставі експертної грошової оцінки вартість земельної ділянки (її частини), житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, що на ній розміщені, та враховує збитки, завдані довірчому власнику внаслідок викупу земельної ділянки, у тому числі збитків, що будуть завдані йому у зв'язку з достроковим припиненням його зобов'язань перед довірчим засновником, зокрема упущену вигоду, у повному обсязі, у повному обсязі. За таких умов боржник (довірчий засновник) також позбавлений змоги задовольнити власний майновий інтерес у вигляді повернення переданого довірчому власнику з метою забезпечення майна. Крім того, закон не містить вимоги щодо надання згоди боржника на укладення довірчим власником такої угоди, бо останній вважається єдиним носієм речово-правового титулу (права власності) щодо об'єкта довірчої власності; по-шосте, довірчий власник, набуваючи речово-правовий титул на передане в забезпечення майно, не несе жодних ризиків у разі банкрутства боржника (довірчого засновника) і може задовольнити свої майнові вимоги у повному обсязі, здійснюючи продаж такого майна за ціною, не обмеженою ані його ринковою вартістю, ані розміром заборгованості. Перевагою для довірчого власника є те, що об'єкт довірчої власності не може бути включено до ліквідаційної маси довірчого засновника (ч. 3 ст. 62 Кодексу України з процедур банкрутства).

Таким чином, боржник, який передає майно в забезпечувальну власність кредитору, несе більше ризиків, адже навіть за умов належного виконання зобов'язання на користь кредитора, можуть виникнути обставини, коли він не зможе задовольнити інтерес, на який він розраховував під час укладення договору про встановлення довірчої власності, – повернути забезпечувальне майно у свою власність. Викладене дає змогу стверджувати, що у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності слабкою стороною є не кредитор, а боржник, який не завжди може реалізувати власний інтерес у вигляді повернення речово-правового титулу на індивідуально визначене майно, передане довірчому власнику з метою забезпечення виконання боргового зобов'язання. У разі відчуження довірчим власником третій особі об'єкта довірчої власності, а також у разі викупу такого об'єкта (земельної ділянки) для суспільних потреб боржник позбавляється змоги повністю виконати забезпечуване зобов'язання надалі та не може розраховувати на повернення майна.

З урахуванням викладеного, погоджуємося з твердженням П.В. Хлюстова щодо привілейованого становища кредитора у правовідносинах за договором, що передбачає перехід правового титулу, адже кредитор

може як залишити його собі в рахунок погашення боргового зобов'язання, так і реалізувати майно у спрощеному порядку, бо він уже є його власником. Науковець наголошує на перевагах для кредитора зазначеної забезпечувальної конструкції внаслідок неможливості звернення стягнення на забезпечувальне майно кредитором за іншими зобов'язаннями боржника. Таким чином, боржник не може переадресувати майно іншому кредитору, тому що він більше не є його власником та не вправі розпоряджатися ним (Хлюстов, 2000).

Баланс інтересів сторін у межах юридичної конструкції довірчої забезпечувальної власності забезпечується шляхом обмеження речово-правового титулу кредитора (зокрема, обмеження права розпорядження об'єктом забезпечувальної власності), неможливості звернення стягнення на об'єкт довірчої власності за зобов'язаннями довірчого власника внаслідок відокремленості майнової маси забезпечувального права власності (в тому числі відокремленості забезпечувального майна від ліквідаційної маси довірчого власника в разі визнання його банкрутом відповідно до ч. 3 ст. 62 Кодексу України з процедур банкрутства), а також покладення на довірчого власника фідучіарного обов'язку повернути наданий титул боржнику (довірчому засновнику) після належного виконання зобов'язання.

У разі ухилення довірчим власником від укладення та нотаріального посвідчення акта приймання – передачі об'єкта довірчої власності після повного виконання зобов'язання норма ч. 3 ст. 597–11 ЦК України надає боржнику (іншій особі, яка має право на отримання права власності на об'єкт довірчої власності) право звернутися до суду з позовом про визнання свого права власності на об'єкт довірчої власності чи до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису про витребування об'єкта довірчої власності у довірчого власника.

Згідно із ч. 1 ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності. Позов про визнання права власності є позадоговірною вимогою власника майна про констатацію перед третіми особами факту належності позивачеві права власності на спірне майно, не поєднаною з конкретними вимогами про повернення майна чи усунення інших перешкод, не пов'язаних із позбавленням володіння. Такий позов спрямований на усунення перешкод у здійсненні власником свого права і включення домагань на належне власникові майно за допомогою підтвердження в судовому порядку факту належності йому спірного майна на праві власності. Зазначений спосіб захисту не може застосовуватися, якщо звернення до суду з позовом про визнання права власності має на меті не захист права власності, а його набуття (Майданик, 2019: 903).

Очевидно, норма законодавця, що надає боржнику право пред'явлення позову про визнання права власності на об'єкт довірчої власності, свідчить про спробу законодавця захистити майнові інтереси боржника. Проте наділення його правом на пред'явлення такого позову унеможливується відсутністю в нього речово-правового титулу на передане в довірчу забезпечувальну власність майно, бо згідно із ч. 3 ст. 597–11 ЦК України з моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно в довірчу власність, припиняється. З урахуванням викладеного вважаємо за необхідне виключити у ч. 3 ст. 597–11 ЦК України словосполучення «має право звернутися до суду з позовом про визнання свого права власності на об'єкт довірчої власності».

Реалізуючи передбачений ч. 3 ст. 597–11 ЦК України зобов'язально-правовий спосіб захисту у вигляді звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, довірчий засновник, не набуває права на витребування майна, а лише підтверджує своє право повернути (отримати) його за договором, що встановлює довірчу власність із метою забезпечення виконання зобов'язання. Це дає йому змогу надалі витребувати таке майно в порядку виконавчого провадження¹.

У контексті викладеного варто зазначити, що право на пред'явлення договірної вимоги про повернення забезпечувального майна надається боржнику (довірчому засновнику) з огляду на фідучіарну природу довірчої забезпечувальної власності, як слушно зазначає К. В. Галкова, договірне право вимоги надавача про повернення предмета забезпечення має місце навіть тоді, коли забезпечувальний договір не містить умови про повернення такого предмета. Такий обов'язок впливає з фідучіарного характеру забезпечувального правовідношення, а також із розподілу інтересів сторін у договорі. При цьому вчена наголошує: «Sicherungsübereignung є фідучіарним забезпеченням, яке суто з економічної точки зору являється надлишковим для кредитора (заставодержателя), бо останній отримує більше прав, аніж необхідно для забезпечення зобов'язань боржника» (Галкова, 2016).

Фідучіарною природою забезпечувального права власності також обґрунтовується недоцільність надання довірчому власнику права на відступлення своїх прав за основним борговим зобов'язанням третій особі. У ст. 597–12 ЦК України міститься презумпційна норма, яка дозволяє за загальним правилом довірчому власнику відступити свої законні права за основним зобов'язанням третій особі, яка в результаті набуває прав та обов'язків довірчого власника за договором про встановлення довірчої власності, якщо довірчий засновник надав згоду на такий перехід та інше не зазначене в договорі про встановлення довірчої власності. На нашу думку, заміна кредитора в зобов'язанні довірчої забезпечувальної власності має допускатися лише за згодою боржника та за умови наявності прямої вказівки сторін на це в договорі – скоріше як виняток, а не загальне правило. Важко погодитися з такою позицією законодавця щодо можливості заміни кредитора, який набуває прав та обов'язків кредитора в межах правовідношення довірчої забезпечувальної власності з огля-

¹ Вчинений нотаріусом виконавчий напис не породжує права стягувача на стягнення грошових сум або витребування майна від боржника, а лише підтверджує виникнення в останнього такого права раніше, метою його вчинення є надання стягувачу змоги в позасудовому порядку реалізувати його право на примусове виконання зобов'язання боржником (Постанова КЦС ВС від 14 серпня 2019 року № 569/8884/17)

ду на його фидуціарну природу, що полягає у прояві «надлишкової» довіри боржника (довірчого засновника) до особи довірчого власника, який зобов'язується не здійснювати правомочність розпорядження об'єктом довірчої власності до моменту належного виконання зобов'язання боржником та повернути наданий речово-правовий титул у разі досягнення мети договору. У контексті викладеного заслуговує на підтримку твердження Р.А. Майданика, що особистий характер виконання фидуціарного обов'язку встановлює обмеження переходу права довірчої власності до третіх осіб (Майданик, 2019: 673). Вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 1 ст. 597–12 ЦК України та викласти її в такій редакції: «Довірчий власник не може відступати свої права за основним зобов'язанням третій особі, якщо інше не зазначено в договорі про встановлення довірчої власності. Перехід прав та обов'язків довірчого власника за договором про встановлення довірчої власності здійснюється лише за згодою довірчого засновника. Підпис довірчого засновника на заяві про надання згоди на перехід права довірчої власності підлягає нотаріальному засвідченню».

На особливу увагу заслуговують положення національного цивільного законодавства, які встановлюють право довірчого власника отримати об'єкт довірчої власності у свою власність (без обмежень на користування та розпорядження) у рахунок виконання зобов'язань боржника (ч. 6 ст. 597-8 ЦК України), однак не містять імперативної норми щодо необхідності виплати довірчим власником суми перевищення вартості такого об'єкта над розміром заборгованості боржника. Такі вимоги містить цивільне законодавство іноземних європейських країн, зокрема ст.ст. 2372-4, 2488-4 ЦК Франції, передбачають обов'язок фидуціарія, який отримав майно в повну власність на підставі фидуціарної забезпечувальної угоди, виплатити особі, яка надала таке майно, різницю між вартістю забезпечувального майна над сумою забезпечуваного боргового зобов'язання, з урахуванням витрат, пов'язаних із його збереженням.

У Німеччині невідповідність між вартістю майна, переданого в забезпечувальну власність, та розміром забезпечувальної ним вимоги характеризується правовим явищем «надмірного забезпечення». За таких умов дійсність угоди про забезпечення не піддається сумніву, однак у боржника виникає право вимоги до кредитора щодо звільнення від уже покритого забезпечення чи його частини. Таке право вимоги щодо звільнення також підтверджується судовою практикою, якщо домовленість про передачу права власності на рухоме майно було укладене у формі, завчасно сформульованій в односторонньому порядку особою, яка отримала забезпечення (наприклад, формуляри банку). Вважається, що межа співвідношення боргу та переданого в забезпечення майна є надмірною, якщо ринкова вартість такого майна перевищує 150% розміру забезпечуваної вимоги на момент пред'явлення вимоги про звільнення (BGHZ 137, 12). (Киндсфатер, Алейник, Совакова, 2015: 121).

У судовій практиці зазначається, що у разі надмірного забезпечення (Übersicherung) забезпечувальне право не є недійсним – боржник лише набуває зобов'язальне право вимоги до боржника щодо звільнення від покритої частини забезпечення (BGH 27.11.1997, BGHZ 137, 212). Передача майнових активів у забезпечувальну власність створює ефект «блокування» таких активів для довірчого засновника (боржника): «Уявіть собі боржника, який використав своє єдине цінне обладнання, щоб отримати позику. Якщо вартість забезпечення перевищує суму позички, і якщо особі, яка надала таке забезпечення, у подальшому знадобиться додатковий кредит, у неї не буде іншого вибору, крім як просити у забезпеченого кредитора про більшу позику. Ніхто не позичить їй гроші, тому що вона не зможе запропонувати іншим сторонам навіть менше забезпечувальне право» (Gullifer, Akseli, 2016: 391–392).

З урахуванням викладеного пропонується внести зміни до ст. 597-8 ЦК України та передбачити таку норму: «У разі перевищення вартості об'єкта довірчої власності, який довірчий власник отримав у повну власність у рахунок виконання зобов'язання, над розміром заборгованості боржника, довірчий власник виплачує боржнику (довірчому засновнику, користувачу) суму перевищення вартості об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника перед довірчим власником, з урахуванням витрат, понесених у зв'язку із вжиттям заходів щодо його збереження та страхування.»

Диспозитивна норма ч. 4 ст. 597–8 ЦК України свідчить про наявність у довірчого власника обов'язку сплатити довірчому засновнику суму перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника, якщо інше не передбачено договором про встановлення права довірчої власності. Задля забезпечення інтересів довірчого засновника під час звернення стягнення на забезпечувальне майно зазначену норму варто закріпити як імперативну, яка передбачатиме обов'язковість виплати довірчому засновнику різниці, що становить суму перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника перед довірчим власником, наприклад, у такій редакції: «Довірчий власник сплачує боржнику (довірчому засновнику, користувачу) суму перевищення ціни продажу над розміром заборгованості боржника перед довірчим власником».

Згідно із ч.ч. 3–4 ст. 597–8 ЦК України ціна продажу об'єкта довірчої власності встановлюється довірчим власником одноособово та не може бути меншою за мінімальну ціну, повідомлену боржникові (користувачеві, довірчому засновникові). Сума перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника перед довірчим власником сплачується довірчим власником довірчому засновнику, якщо інше не передбачено договором про встановлення права довірчої власності. Встановлення довірчим власником одноособово ціни продажу об'єкта довірчої власності, яка не може бути меншою за мінімальну ціну, повідомлену боржнику, призводить, на наш погляд, до порушення балансу інтересів сторін у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності. Оскільки майновий інтерес боржника в зазначених правовідносинах полягає в поверненні довірчим власником переданого в забезпечувальну власність майна, єдиний можливим шлях такого повернення для нього становить його викуп за встановленою довірчим

власником ціною. З огляду на відсутність у законодавстві обмежень для останнього щодо встановлення суми ціни продажу, не виключаються випадки, коли така ціна може значно перевищувати ринкову вартість забезпечувального майна. У контексті викладеного вважаємо за доцільне передбачити у ст. 597–8 ЦК таке положення: «Ціна продажу об'єкта довірчої власності визначається суб'єктом оціночної діяльності у порядку, встановленому Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні». Схожа норма міститься у ст.ст. 2372–3, 2488–3 ЦК Франції, відповідно до яких вартість переданого у забезпечувальну власність майна встановлюється експертом, призначеним у договірному чи судовому порядку. При цьому «будь-яка умова, що передбачає зворотне, вважається нікчемною».

У ч. 1 ст. 597–8 ЦК України міститься презумпційна норма про звернення стягнення на об'єкт довірчої власності шляхом його продажу довірчим власником будь-якій особі – покупцеві, якщо інше не визначено договором про встановлення довірчої власності. У разі невиконання зазначеної вимоги довірчим власником боржнику (довірчий засновник) надається лише право на відшкодування завданих збитків. На думку К.Ю. Іванової, таке нормативне положення «створює підґрунтя для зловживань кредитором своїми правами і обмежує права боржника». Учена пропонує надати боржнику «більш реальний» спосіб захисту – позов проти третьої особи про переведення на нього прав і обов'язків покупця, а також припускає щодо права боржника вимагати визнання такого договору недійсним (Іванова, 2020: 80). На нашу думку, наділення боржника таким способом захисту є недоречним, адже третя особа – покупець, яка придбала за відплатним правом об'єкт довірчої у довірчого власника як єдиного юридичного власника забезпечувального майна, є добросовісним набувачем у розумінні ч. 1 ст. 330 ЦК України.

Схожа позиція міститься в доктринальних зарубіжних джерелах. Французький учений А. Бюро зазначає про можливість довірчого власника обґрунтовано відчужувати майно, оскільки презюмується, що фідуціар має найширші повноваження щодо фідуціарної власності у правовідносинах із третіми особами. Щоб скористатися такою презумпцією, треті особи мають бути добросовісними. Тобто угода про відчуження вважається дійсною, якщо треті особи не знали про обмеження повноважень довірчого власника. Водночас науковець звертає увагу на визнання обґрунтованості вчинених довірчим власником будь-яких відчужень (навіть вчинених у порушення зобов'язань перед боржником) за німецьким законодавством: довірчий власник є власником майна забезпечувальної власності, тому передбачені договором обмеження не можуть вплинути на його речове право. Належний йому обов'язок не розпоряджатися забезпечувальним майном не протиставляється третім особам, оскільки зміст угоди не впливає на правовідносини довірчого власника з третіми особами. Відчуження є дійсним навіть за умови, якщо третій особі було відомо про наявність у довірчого власника такого обов'язку (єдиний виняток із цього правила стосується шахрайської змови між довірчим власником та третьою особою) – «...фідуціар є власником переданого майна внаслідок трансляційного ефекту фідуціарного договору. Презюмується, що він наділений найширшими повноваженнями щодо довірчої власності у відносинах із третіми особами. Довірчий засновник більше не має жодного речового права у правовідносинах із третьою особою, яка укладає договір з довірчим власником. Фідуціарною угодою він позбавив себе усіх прав на майно, якого стосується фідуціарний договір, він наділений лише зобов'язальним правом на відшкодування збитків (якщо він одночасно є бенефіціаром). Позбавивши себе права власності, він втрачає і його властивості. Відтак він не має права на пред'явлення позову, який дозволив би йому витребувати майно, що знаходиться у третьої особи – покупця. Він не може пред'явити позов до третьої особи, аргументуючи його своїм правом на відшкодування збитків за фідуціарною угодою у силу зобов'язальної природи договору» (Bureau).

Про дійсність угоди про відчуження довірчим власником забезпечувального майна в німецькому праві стверджують Е. Кіндсфатер, Ю. Алейник, М. Совакова: в конструкції забезпечувальної передачі власності, передбаченої німецьким правом, отримувач забезпечувального майна набуває щодо нього право власності. Тому якщо він розпоряджається ним, така угода є дійсною, навіть якщо при цьому порушуються зобов'язання, що впливають із внутрішніх правовідносин із забезпечувачем (Кіндсфатер, Алейник, Совакова, 2015: 120).

На збереженні дійсності будь-яких угод щодо відчуження об'єкта довірчої власності, вчинених довірчим власником як єдиним носієм титулу власності, хоча і обмеженим умовами фідуціарної угоди, наголошує Р.А. Майданик, який стверджує про неможливість для довірчого засновника захистити своє порушене право шляхом витребування майна від третіх осіб, незалежно від обізнаності останніх щодо неправомірності його придбання та вчинення довірчим власником порушень фідуціарного договору (Майданик, 2019: 293).

Таким чином, відчужене довірчим власником за договором купівлі-продажу третій особі довірче майно не може бути витребуване в неї на користь боржника. За таких умов боржник є тією стороною, яка не здатна реалізувати власний інтерес у вигляді повернення індивідуально визначеного майна, переданого в довірчу власність кредитора з метою забезпечення виконання зобов'язання на його користь – на відміну від кредитора, який шляхом відчуження такого майна третій особі повною мірою задовольняє свій майновий інтерес у межах забезпечувальної угоди шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Викладеним зумовлюється також нецільність пред'явлення довірчим засновником позову про визнання недійсним правочинів про відчуження майна, оскільки такі угоди вчиняються довірчим власником як єдиним носієм права власності та є дійсними.

У контексті питання забезпечення інтересів боржника у правовідносинах довірчої забезпечувальної власності заслуговує на увагу п. 2 ч. 1 ст. 597–7 ЦК України, в якому обов'язковою підставою для звернення на об'єкт довірчої власності внаслідок встановлюється визнання боржника (довірчого засновника) банкрутом. За загальним правилом, звернення стягнення на забезпечувальне майно здійснюється шляхом продажу,

якщо інше не визначено в договорі про встановлення довірчої власності з метою забезпечення виконання зобов'язання. Сума перевищення встановленої одноособово довірчим власником ціни продажу такого майна над розміром заборгованості боржника сплачується довірчим власником, якщо інше не передбачено зазначеним договором. У результаті звернення стягнення останній надсилає боржнику (довірчому засновнику) звіт про розподіл коштів від продажу об'єкта довірчої власності. Очевидно, за таких умов довірчий власник не несе жодних ризиків у разі банкрутства боржника (довірчого засновника) і може задовольнити свої майнові вимоги у повному обсязі, здійснюючи продаж такого майна за ціною, не обмеженою ані його ринковою вартістю, ані розміром заборгованості. Зазначене ставить боржника у не вигідне порівняно з кредитором становище. Щодо викладеного варто підтримати важливе положення законодавства Франції, що підлягає застосуванню у разі банкрутства боржника: перевищення у два рази вартості переданих у фидуціарну власність активів над сумою основного боргу вважається надлишковим забезпеченням, яке в разі банкрутства боржника може бути визнано недійсним відповідно до ст. L650-1 Торгового кодексу Франції (Дорошенко, 2020: 114). З урахуванням викладеного, вважаємо за доцільне доповнити ст. 597–7 ЦК України частиною третьою: «Під час звернення стягнення на об'єкт довірчої власності у випадку, передбаченому пунктом 2 частини першої цієї статті, довірчий власник сплачує довірчому засновнику суму перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника перед довірчим власником».

Наступною підставою обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності національне цивільне законодавство встановлює смерть боржника за основним зобов'язанням, визнання його недієздатним або померлим (п. 3 ч. 1 ст. 597–7 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 608 ЦК України зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним із його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою. Фидуціарність правовідносин забезпечувальної власності проявляється, насамперед, у покладенні на довірчого власника фидуціарного обов'язку повернути речово-правовий титул на передане в довірчу власність майно. Підхід законодавця, за яким довірча забезпечувальна власність підлягає припиненню внаслідок смерті боржника, визнання його недієздатним або померлим не дозволяє спадкоємцям боржника (довірчого засновника) виконати основне зобов'язання до закінчення строку договору про встановлення довірчої власності та задовольнити майновий інтерес, який він мав на меті в процесі встановлення правовідносин забезпечувальної власності: повернути передане у довірчу власність індивідуально визначене майно. З огляду на те, що довірчий власник як кредитор, передусім, зацікавлений у поверненні наданих кредитних коштів, вважаємо, що смерть довірчого засновника не може бути підставою для обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, адже за таких умов порушується баланс інтересів кредитора та боржника – останній все ж таки зацікавлений у поверненні належного йому раніше майна. Такої позиції дотримується законодавець у Франції, який у Главі VIII «Про право власності, що передається з метою забезпечення» відступив від загальних правил ст. 2029 ЦК Франції про підстави припинення фидуції, встановивши, що смерть заставодавця – фізичної особи не припиняє договору фидуції, укладеного згідно із положеннями цієї глави. Норма ч. 2 ст. 791 ЦК Румунії передбачає передачу фидуціарного майна до складу спадкового майна лише після сплати всіх боргів відповідно до договору фидуції (Цивільний кодекс Румунії, 2006), тобто повернення довірчим власником об'єкта довірчої власності спадкоємцям боржника та передача такого об'єкта до складу його спадкового майна здійснюється лише після повного виконання боргового зобов'язання боржника його спадкоємцями. Таким чином, спадкоємці боржника мають змогу виконати зобов'язання боржника перед довірчим власником та повернути передане в забезпечувальну власність майно до спадкової маси. З урахуванням викладеного, вважаємо за доцільне виключити серед обов'язкових підстав для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності п. 3 ч. 1 ст. 597–7 ЦК України як такий, що позбавляє спадкоємців боржника змоги задовольнити власний майновий інтерес у вигляді повернення забезпечувального майна.

Висновки. Оскільки боржник (довірчий засновник), встановлюючи право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання на користь кредитора, втрачає належний йому речово-правовий титул на передане в забезпечення майно, в межах правовідносин довірчої забезпечувальної власності з довірчим власником він також втрачає право на захист своїх майнових інтересів за допомогою речово-правових способів захисту, зокрема шляхом пред'явлення позову про визнання права власності на об'єкт довірчої власності та позову про витребування майна із чужого незаконного володіння (віндикаційного позову). З урахуванням викладеного, боржник (довірчий засновник) не здатний повною мірою задовольнити власний майновий інтерес у вигляді повернення права власності на об'єкт довірчої власності в разі порушення довірчим власником зобов'язань за договором про встановлення довірчої власності – у таких випадках боржник наділений такими зобов'язальними правовими способами захисту щодо довірчого власника як договірна вимога про повернення майна (впливає із фидуціарної природи забезпечувального права власності та належить боржнику незалежно від вказівки на це в забезпечувальній угоді), позов про відшкодування завданих збитків, а також звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису про витребування об'єкта довірчої власності в довірчого власника.

Задля забезпечення балансу інтересів боржника (довірчого засновника) та довірчого власника в юридичній конструкції забезпечувального права власності видається доцільним накласти на кредитора додаткові зобов'язання під час звернення стягнення на забезпечувальне майно, а також обмежити деякі права зокрема:

а) зобов'язати довірчого власника повертати «надлишкове забезпечення» (суму перевищення вартості забезпечувального майна над розміром заборгованості боржника перед кредитором) у разі отримання об'єкта довірчої власності у повну власність без обмежень на користування та розпорядження – шляхом внесення змін до ч. 6 ст. 597–8 ЦК України;

б) зобов'язати довірчого власника повертати суму перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника – встановити імперативну норму у ч. 4 ст. 597–8 ЦК України;

в) зобов'язати довірчого власника здійснювати продаж об'єкта довірчої власності за ціною, визначеною внаслідок незалежної оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності – внести зміни до ч. 3 ст. 597–8 ЦК України та передбачити, що ціна продажу об'єкта довірчої власності визначається суб'єктом оціночної діяльності в порядку, встановленому Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»;

г) зобов'язати довірчого власника сплачувати суму перевищення ціни продажу об'єкта довірчої власності над розміром заборгованості боржника під час звернення стягнення на об'єкт довірчої власності в разі банкрутства боржника – шляхом доповнення ст. 597–7 частиною третьою, яка встановлюватиме такий обов'язок;

г) обмежити право довірчого власника щодо відступлення прав та обов'язків за договором про встановлення права довірчої власності з огляду на його фідучіарну природу – шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 597–12 ЦК України, норма якої б не допускала за загальним правилом перехід прав та обов'язків довірчого власника до третіх осіб.

Окрім викладеного, вважаємо за необхідне надати змогу спадкоємцям боржника виконати зобов'язання на користь довірчого власника та повернути передане в довірчу забезпечувальну власність майно (таким чином задовольнити власний майновий інтерес) – шляхом виключення п. 3 ч. 1 ст. 597–7 ЦК України, що встановлює смерть боржника – фізичної особи обов'язковою підставою для звернення стягнення на об'єкт довірчої власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.11.2020)
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 03.11.2020)
3. Рішення Конституційного суду України № 7-рп/2013 від 11.07.2013 р. у справі № 1-12/2013. *Офіційний Вісник України*. 2013. № 57. Ст. 2062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-13#Text> (дата звернення: 03.11.2020)
4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 серпня 2019 р. у справі № 569/8884/17. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_14_08_2019_roku_u_spravi_569_8884_17/ (дата звернення: 03.11.2020)
5. Іванова К.Ю. До питання про право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: 2020 рік* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 20 березня 2020 рік. Велико-Тирново, Болгарія. С. 76–81. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezu_Bolgaria_03.20/Tezu_Bolgaria_03.20_13.pdf (дата звернення: 03.11.2020)
6. Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ, 2019. 1102 с.
7. Бирюкова Л.А. Фидуциарная собственность как способ обеспечения защиты кредитора. *Актуальные проблемы гражданского права*. 2000. С. 193–206. URL: <https://lib.sale/pravo-grajdanskoe-uchebnik/biryukova-fidutsiarnaya-sobstvennost-kak-38903.html> (дата звернення: 03.11.2020)
8. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая. Общие положения. 2001. С. 476. URL: https://private-right.ru/wp-content/uploads/Dogovornoe_pravo_T1.pdf (дата звернення: 03.11.2020)
9. Галкова Е.В. Обеспечительная передача титула по германскому праву. *Закон*. 2016. Вып. 11. С. 173–186. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/87160-obespechitelnaaya-peredacha-titula-germanskomu-pravu> (дата звернення: 03.11.2020)
10. Дорошенко Л.О. Обеспечительная фидуция в ГК Франции. *Вестник экономического правосудия Российской Федерации*. 2020. Вып. 2. С. 105–117.
11. Киндсфатер Э., Алейник Ю., Совакова М. Некоторые способы обеспечения прав кредиторов в законодательстве ФРГ. *Сборник статей о праве Германии*. С. 112–125. URL: <http://yust.ru/upload/iblock/5d5/5d54e0e98645cb8d4a345aeee149285b.pdf> (дата звернення: 03.11.2020)
12. Ульянов А.В. Юридическое обоснование защиты слабой стороны в договоре. *Трибуна молодого ученого. Журнал российского права*. 2013. Вып. 8. С. 114–118. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obosnovanie-zaschity-slaboy-storony-v-dogovore/viewer> (дата звернення: 03.11.2020)
13. Хлюстов П.В. Обеспечительная передача правового титула – возможно ли это в России? *Информационно-правовой портал «Гарант. Ру»*. 2015. URL: <http://www.garant.ru/ia/opinion/author/hlyustov/629940/#ixzz5vi6SqESm> (дата звернення: 03.11.2020)
14. Antoine Bureau. Le contrat de fiducie: étude de droit comparé Allemagne, France, Luxembourg. Juripole de Lorraine. Serveur d'Information Juridique. URL: https://www.juripole.fr/memoires/comparer/Antoine_Bureau/partie1.html (дата звернення: 03.11.2020)
15. Louise Gullifer, Orkun Akseli. 2016. Secured Transactions Law Reform: Principles, Policies and Practice. Oxford and Portland, Oregon. P. 592.
16. Code civil français créé par l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080225#/> (03.11.2020)
17. Noul Cod civil al Romaniei 22. 06. 2006. URL: http://www.euroavocatura.ro/articole/1038/Fiducia__ (03.11.2020)

References:

1. Civilnij kodeks Ukraini: Zakon vid 16 sichnya 2003 r. № 435-IV. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 2003. № 40. St. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennya: 03.11.2020)
2. Kodeks Ukraini z procedur bankrutstva: Zakon vid 18 zhovtnya 2018 r. № 2597-VIII. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini. 2019. № 19. St. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (data zvernennya: 03.11.2020)
3. Rishennya Konstitucijnogo sudu Ukraini № 7-rp/2013 vid 11.07.2013 r. u spravi № 1-12/2013. Oficijnij Visnik Ukraini. 2013. № 57, St. 2062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-13#Text> (data zvernennya: 03.11.2020)
4. Postanova Kasacijnogo civilnogo sudu u skladi Verhovnogo Sudu vid 14 serpnja 2019 roku u spravi № 569/8884/17. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_14_08_2019_roku_u_spravi_569_8884_17/ (data zvernennya: 03.11.2020)
5. Ivanova K. Yu. Do pitannya pro pravo dovirchoyi vlasnosti yak sposib zabezpechennja vikonannya zobov'yazan. Suchasni problemi rozvitku prava ta ekonomiki v innovacijnomu suspilstvi: 2020 rik: Materiali Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf., 20 bereznya 2020 rik. Veliko-Tirnov, Bolgariya. S. 76–81. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_13.pdf (data zvernennya: 03.11.2020)
6. Majdanik R.A. Rechove pravo: pidruchnik. Kiyiv, 2019. 1102 s.
7. Biryukova L.A. Fiduciarnaya sobstvennost kak sposob obespechenya zashity kreditora. Aktualnye problemy grazhdanskogo prava. 2000. S. 193–206. URL: <https://lib.sale/pravo-grajdanskoe-uchebnik/biryukova-fiduciarnaya-sobstvennost-kak-38903.html> (data obrasheniya: 03.11.2020)
8. Braginskij M.I., Vitryanskij V.V. Dogovornoe pravo. Kniga pervaya. Obshie polozheniya. 2001. S. 476. URL: https://private-right.ru/wp-content/uploads/Dogovornoe_pravo_T1.pdf (data obrasheniya: 03.11.2020)
9. Galkova E.V. Obespechitel'naya peredacha titula po germanskomu pravu. Zakon. 2016. Vip. 11. S. 173–186. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/87160-obespechitel'naya-peredacha-titula-germanskomu-pravu> (data obrasheniya: 03.11.2020)
10. Doroshenko L.O. Obespechitel'naya fiduciya v GK Francii. Vestnik ekonomicheskogo pravosudiya Rossijskoj Federacii. 2020. Vyp. 2. S. 105–117.
11. Kindsfater E., Alejnik Yu., Sovakova M. Nektorye sposoby obespecheniya prav kreditorov v zakonodatelstve FRG. Sbornik statej o prave Germanii. S. 112–125. URL: <http://yust.ru/upload/iblock/5d5/5d54e0e98645cb8d4a345aece149285b.pdf> (data obrasheniya: 03.11.2020)
12. Ulyanov A.V. Yuridicheskoe obosnovanie zashity slaboj storony v dogovore. Tribuna mladogo uchenogo. Zhurnal rossijskogo prava. 2013. Vyp. 8. S. 114–118. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obosnovanie-zashity-slaboy-storony-v-dogovore/viewer> (data obrasheniya: 03.11.2020)
13. Hlyustov P.V. Obespechitel'naya peredacha pravovogo titula – vozmozhno li eto v Rossii? Informacionno-pravovoj portal «Garant. Ru». 2015. URL: <http://www.garant.ru/ia/opinion/author/hlyustov/629940/#ixzz5vi6SqESm> (data obrasheniya: 03.11.2020)
14. Antoine Bureau. Le contrat de fiducie: etude de droit compare Allemagne, France, Luxembourg. Juripole de Lorraine. Serveur d'Information Juridique. URL: https://www.juripole.fr/memoires/compare/Antoine_Bureau/partie1.html (data obrasheniya: 03.11.2020)
15. Louise Gullifer, Orkun Akseli. 2016. Secured Transactions Law Reform: Principles, Policies and Practice. Oxford and Portland, Oregon. P. 592
16. Code civil francais cree par l'ordonnance n 2016-131 du 10 fevrier 2016. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080225#/> (03.11.2020)
17. Noul Cod civil al Romaniei 22.06.2006. URL: http://www.euroavocatura.ro/articole/1038/Fiducia__ (03.11.2020)